

Cinema i Educació (social). Tres mirades pedagògiques d'una mateixa pel·lícula.

El cas de «Sleepers»

Jordi Solé Blanch

Universitat Rovira i Virgili

Miquel Gómez Serra

Universitat de Barcelona

Xavier Gimeno Soria

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum

La verificació que la vida acadèmica està patint una revolució formal i de contingut obliga a recrear el discurs pedagògic introduint-hi elements molt heterogenis. Ressaltar els valors culturals dels diferents mitjans de comunicació ens permet destacar les potencialitats i l'ús del cinema com a instrument docent facilitador dels aprenentatges dels alumnes. Fa molts anys que cadascú de nosaltres hem incorporat el cinema en el nostre treball docent. D'acord amb els continguts que desenvolupem en les nostres assignatures, l'utilitzem com a font analítica i documental per a la intervenció pedagògica i social. Els relats filmogràfics ens permeten introduir pràctiques formatives i professionalitzadores a partir de l'anàlisi de casos, una eina de treball molt utilitzada en l'àmbit socioeducatiu. Amb aquest article, presentem, doncs, tres visions diferents desenvolupades en el marc de tres assignatures dels ensenyaments de Pedagogia i Educació Social, i ho fem a partir d'una mateixa pel·lícula, *Sleepers*, de Barry Levinson (1996), tot demostrant el caràcter transversal de la nostra proposta.

Paraules clau: cinema, educació social, materials didàctics, treball docent, aprenentatge, anàlisis de casos.

Abstract. *Cinema and (social) education. Three pedagogic looks of the same movie. The film «Sleepers»*

Nowadays, at the universities, there is the idea that the academic practice is undergoing under a formal and in deep revolution that it forces to recreate the academic dynamics and practice introducing new heterogeneous elements or reintroducing some old ones. Another interesting way remarks the cultural values of different mass media, and this idea allows us to emphasize the potentialities and use of the cinema like a powerful educational instrument in the learning process of the students. We take many years incorporating movies in our educational work. Coherently with the contents that conforms the subjects that each one of us teach, we use movies as an analytical and documentary element for the pedagogical and social intervention. The cinematographic stories allow us to introduce educative and professional practices from case analysis, an instrument of work frequently used in the socioeducative scope. So, in this article we present three different visions about the same film, each one developed within the framework of different subjects of the studies of Pedagogy and Social education, and we do that work-

ing with the film *Sleepers* (Barry Levinson, 1996), trying to show the cross-sectional character of our proposal.

Key words: cinema, social education, didactic materials, educational work, learning, analysis of cases.

Resumen. *Cine y educación (social). Tres miradas pedagógicas de una misma película. El caso «Sleepers»*

La verificación que la vida académica está sufriendo una revolución formal y de contenido obliga a recrear el discurso académico introduciendo elementos muy heterogéneos. Resaltar los valores culturales de los diferentes medios de comunicación nos permite destacar las potencialidades y el uso del cine como instrumento docente facilitador de los aprendizajes de los alumnos. Cada uno de nosotros llevamos años habiendo incorporado el cine en nuestro trabajo docente. De acuerdo con los contenidos que desarrollamos en nuestras asignaturas, lo utilizamos como fuente analítica y documental para la intervención pedagógica y social. Los relatos filmográficos nos permiten introducir prácticas formativas y profesionalizadoras a partir del análisis de casos, una herramienta de trabajo muy utilizada en el ámbito socieducativo. Con este artículo, presentamos, pues, tres visiones diferentes desarrolladas en el marco de tres asignaturas de los estudios de Pedagogía y Educación Social, y lo hacemos a partir de una misma película, *Sleepers*, de Barry Levinson (1996), demostrando el carácter transversal de nuestra propuesta.

Palabras clave: cine, educación social, materiales didácticos, trabajo docente, aprendizaje, análisis de casos.

Sumari

1. Introducció	3. El treball docent
2. «Sleepers». Sinopsi argumental	Bibliografia

1. Introducció

La revisió de les metodologies docents d'acord amb els paràmetres marcats per l'Espai Europeu d'Educació Superior (EEES) obliga a promoure una nova cultura acadèmica que tingui en compte els hàbits culturals i les noves formes d'aprenentatge i d'adquisició del coneixement de la societat actual. Entre els canvis que ens afecten, volem destacar la importància progressiva que adquireixen les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) i els mitjans audiovisuals en la configuració dels actuals processos d'aprenentatge, de creació de coneixement i de relació social de les joves generacions (Gómez i Ripollés, 2006).

Nosaltres defensem les potencialitats didàctiques, educatives i formatives de la imatge i dels mitjans audiovisuals (en especial del cinema) pel que fa a la sensibilització, la motivació, el desenvolupament d'aprenentatges (especialment pel que respecta a les dimensions contextuais, vivencials i socials) i la construcció del coneixement dels estudiants universitaris.

Les imatges en sentit genèric, i el cinema en particular, esdevenen indubtables fonts de coneixement amb formes discursives pròpies que la cultura acadèmica ha de saber incorporar en la formació de les joves generacions i dels estudiants universitaris.

Sensibles a tot el que hem exposat més amunt, els professors que subscriuim aquest article i que formem part de tres universitats catalanes diferents (URV, UB i UAB), hem constituït un grup de treball sobre les potencialitats i l'ús del cinema com a instrument docent i facilitador dels processos d'aprenentatge i d'autoaprenentatge dels estudiants, amb la finalitat de potenciar la millora de la qualitat docent i el nivell de formació assolit pels estudiants.

El treball realitzat fins ara pretén elaborar materials docents mitjançant la implementació de noves tecnologies que facilitin accions de semipresencialitat. Aquests materials es concreten, principalment, en dos productes: d'una banda, la creació i la implementació d'una base de dades de format digital sobre cinema i educació que serveix de suport no presencial per a diferents assignatures i, de l'altra, el disseny de material guia per orientar l'ús didàctic del cinema mitjançant fitxes de treball sobre diferents pel·lícules que s'inclouen en la base de dades i que han de servir per facilitar el treball autònom dels estudiants. Les fitxes de treball sobre diferents pel·lícules pretenen ser un recurs que permeti als estudiants analitzar els supòsits pedagògics, psicològics i sociològics que es troben en la base dels processos educatius, determinar l'etiologia i les conseqüències de la intervenció socioeducativa i elaborar instruments de diagnòstic i detecció de variables que justifiquin l'acció social i educativa concreta (diagnòstic de necessitats, capacitats dels subjectes, factors d'exclusió i discriminació social, dificultats d'aprenentatge, etc.) a partir de l'anàlisi de casos que ofereixen els relats filmogràfics.

Fa molts anys que cadascun dels professors implicats en aquest projecte hem incorporat el cinema en el nostre treball docent. Amb aquest article, volem presentar un exemple mostrant tres visions diferents d'una mateixa pel·lícula d'acord amb la programació docent que desenvolupem en el marc de les nostres assignatures. La pel·lícula escollida ha estat *Sleepers*, de Barry Levinson (1996), una història d'amistat, venjança i supervivència que permet abordar molts temes diferents: els barris difícils, els rituals de pas en l'adolescència, el valor del grup, les conductes de risc i la delinqüència juvenil, les famílies desestructurades, els maltractaments institucionals, la resiliència, el sistema judicial, les agències socialitzadores, etc. Al llarg de l'article, s'hi podrà observar com es treballen aquests temes d'acord amb la proposta docent de les assignatures següents: Desadaptació Social i Integració de Persones i Minories (optativa de l'ensenyament de Pedagogia, URV), Pedagogia Social (obligatòria dels ensenyaments de Pedagogia i Educació Social) i Psicologia dels Grups i de les Organitzacions (troncal en l'ensenyament d'Educació Social). Tot i l'especificitat dels àmbits de coneixement en què estan adscrites aquestes assignatures (Teoria i Història de l'Educació, Didàctica i Organització Escolar), destaquem la validesa d'una pel·lícula que presentem com a «estudi de cas», per poder demostrar, així, el caràcter transversal de la nostra proposta.

2. «Sleepers». Sinopsi argumental

Barry Levinson (Baltimore, 1942) adopta el relat original de l'escriptor i periodista Lorenzo Carcaterra (NY, 1952) que l'editorial Grijalbo va publicar al nostre país amb el títol *Hijos de la calle*. Carcaterra, que és també productor executiu de la pel·lícula, narra una història basada en fets reals. Encara que no hagin pogut ser demostrats, l'autor escriu el llibre en nom dels quatre amics i del que van patir en la seva adolescència quan van ser internats en un reformatori: «Soy el único que puede hablar por los niños que fuimos». En referir-se als altres, diu que n'hi va haver dos que es van convertir en assassins professionals i que van morir en enfrontaments sagnants abans dels trenta-cinc anys, mentre que el tercer, un advocat que no exerceix la professió, «vive exiliado en Inglaterra cuidando una granja e inmerso en el dolor del pasado».

La pel·lícula es divideix en tres parts diferenciades. La primera part presenta la vida de quatre nois en el Hell's Kitchen de Nova York entre els estius del 1966 i 1967. L'església de Los Santos Àngeles i la seva escola eren el centre de la «cuina de l'infern» en els anys seixanta i allí s'hi refugiaven molts nens amb problemes. John, Lorenzo, Michael i Tommy són els quatre amics que es passen la vida intentant sobreviure en un barri dur habitat per immigrants italians, irlandesos, porto-riquenys i gàngsters, en què l'única guia moral és el pare Robert Carillo (Robert de Niro), un tipus criat al carrer que intenta que els nois no es desviïn del bon camí. Així se'ns presenten els personatges mentre el pare d'un dels nens explica la història de King Benny (Vittorio Gassman), el mafiós més important del barri. En aquesta anècdota, se'ns dona l'argument de la pel·lícula i fins i tot la posició del director enfront del tema. Benny, quan era jove, fou humiliat per un irlandès més gran que ell que el va fer caure de les escales i li va trencar les dents d'un cop de puny. Benny era dèbil i no va poder defensar-se, així que va esperar a fer-se gran per ser prou fort, va buscar el tipus que el va humiliar i li va disparar dos trets a les cames a boca de canó. Per aquest motiu, tothom al barri respecta i admira Benny.

La segona part de la pel·lícula comença quan els quatre nois planegen una bretolada per fer-se passar l'ensopiment d'una tarda d'estiu. No es tractava de la pitjor ni de la més perillosa (canviar de lloc un carret de venda ambulat de salsitxes per menjar uns *hot dogs* sense haver de pagar), però va provocar un greu accident quan el carret els va relliscar escales avall d'una sortida de metro i va acabar esclafant un vianant que va ser a punt de perdre-hi la vida. Els fets van ser jutjats i el jutge va enviar els quatre nois a un reformatori a complir un mínim de dotze mesos de condemna en règim tancat. La Llar Wilkinson, un macroreformatori amb set-cents cinquanta interns, creat amb l'objectiu de rehabilitar joves delinqüents, es convertiria en un malson en el qual els quatre nois serien víctimes de tot tipus de vexacions i maltractaments per part d'un grup de guardes capitanejats per Noux (Kevin Bacon) que posarien fi a la seva infància i els marcarien per sempre.

La tercera part de la pel·lícula fa un salt de quinze anys en el temps, quan dos d'aquells nens, els *sleepers*¹ John Raily i Tommy Marcano, es troben casualment amb Noux en un pub i el maten a sang freda davant de diferents testimonis. S'inicia, llavors, una trama judicial en la qual John i Tommy són acusats de l'assassinat de l'home que els va violar quan van estar tancats a la Llar Wilkinson. Del seu costat, però sense ser-los reconegudes les identitats ni la implicació en els fets passats, els altres dos *sleepers*, Lorenzo Carcaterra (Jason Patric), movent els fils amb l'ajuda de King Benny, Robert Carillo que comet perjuri donant fals testimoni després de conèixer la història dels nois al reformatori, i l'ajudant del fiscal Michael Sullivan (Brad Pitt), que perd el cas a propòsit i la seva reputació i el seu futur en la carrera judicial davant d'un advocat alcohòlic (Dustin Hoffman) contractat per a l'ocasió. Es produeix, així, el desenllaç i la venjança en declarar innocents John i Tommy mentre es destapa l'horror del que va succeir al reformatori.

3. El treball docent

Que aquest relat vagi interessar a Hollywood per la presumpta veracitat dels fets, deixa en una difícil posició les institucions estatals i el sistema judicial: violacions sistemàtiques a menors, comportaments sàdics i perversos, institucions estatals corruptes, manipulació de la justícia, perjuri sota jurament i un assassinat impune. No hi ha dubte que el descobriment d'uns fets d'aquesta gravetat podria estimular tota mena de debats, però a nosaltres ens interessa presentar l'abordatge teòric i les aplicacions pràctiques d'acord amb els continguts que desenvolupem en les nostres assignatures. L'interès per convertir la pel·lícula en un estudi de cas ens permet apropar la formació dels nostres alumnes a les pràctiques professionals d'avui en dia, alhora que es rescaten els elements formatius d'un producte de la cultura de masses que no ha de ser pas un simple entreteniment.

3.1. «Sleepers». Una mirada des de la desadaptació social i la integració de persones i minories

3.1.1. Context de la proposta

Es tracta d'una assignatura optativa de 4,5 crèdits que s'imparteix a l'ensenyament de Pedagogia de la Facultat de Ciències de l'Educació i Psicologia de la URV. L'objectiu d'aquesta assignatura ens remet als reptes als quals ha de fer front l'educació social contemporània. Més enllà de les discussions entorn dels discursos emancipadors que molt sovint planen sobre l'educació social, entenem que la formació tècnica dels futurs professionals del camp social i educatiu ha de plantejar l'atenció a la particularitat dels casos, sense que això signifiqui l'oblit de les condicions socials ni els efectes d'exclusió que aquestes generen.

1. Vocable que pertany a l'argot presidiari de Nova York i que fa referència a l'individu etiquetat «pernocta», és a dir, al jove condemnat a complir una sentència superior als nou mesos en una institució gestionada per l'Estat.

En un temps que la descentralització de l'estat, si no el seu desmantellament, dibuixa una nova frontera liberal on tots els terrenys de l'acció pública queden subjectes a diverses formes de caritat que volen resoldre les problemàtiques categoritzades en l'ordre d'un discurs, nosaltres inten-tem anticipar-nos a l'efecte de la sorpresa intel·lectual i, a partir d'aquí, desenvolupem un únic convenciment: *atendre la particularitat dels casos com una forma d'individualisme pedagògic* molt proper a la sensibilitat contemporània.

Apostar per aquest principi té els seus efectes positius en el desenvolupament de les trajectòries dels ensenyants, massa sovint afectades per la síndrome d'esgotament professional, sobretot quan s'ha de fer front a la urgència de l'exclusió des de la no sempre eficaç gestió d'aquells que constitueixen, seguint Bourdieu (1995), la mà dreta de l'estat. A la vegada, *l'atenció a la particularitat dels casos ens ha permès introduir el concepte de resiliència*, afavorint una orientació pedagògica capaç de fomentar, en els futurs diplomats i llicenciats del camp social i educatiu, una dinàmica constructiva davant dels problemes de l'existència.

El canvi revolucionari que el criteri de resiliència produeix en l'àmbit del treball socioeducatiu consisteix a veure d'una altra manera tots aquells que, tradicionalment, eren considerats fracassats, exclosos, inadaptats o marginats per circumstàncies adverses. Apostar per la resiliència significa animar en les persones la força per suportar situacions destructives i reconstruir la seva capacitat d'autoestima (Barudy y Dantagnan, 2005), fent-les fugir de la sensació de ser uns fracassats per poder replantejar-se unes altres fites (Cyrułnick, 2002).

Aquestes idees i les històries de vida dels resilents «socialment invisibles» que han resolt la seva trajectòria vital i social fent front a condicions i vivències adverses, les podem trobar en films exemplars que nosaltres hem recollit en una àmplia base de dades al llarg d'aquests anys de docència.

Després d'haver dissenyat el contingut d'aquesta assignatura a partir de tòpics que fan referència a diferents tipus de problemàtiques que poden esdevenir experiències adverses en les vides de les persones, com ara els maltractaments i els abusos, les crisis familiars, els problemes d'imatge corporal, les conductes juvenils de risc, la delinqüència, la marginació i totes les formes d'exclusió social, els trastorns mentals, les deficiències, la recerca de la identitat sexual, la prostitució, el fenomen de la immigració, els nihilismes autodestructius, etc., es presenta un seguit de pel·lícules que ens serveixen per il·lustrar històries de vida i casos particulars a partir dels quals es poden proposar les orientacions pràctiques que afavoreixen millor el desenvolupament d'una pedagogia positiva que treballa a favor de la capacitat de resiliència de tots els individus. Tenint en compte que proposem una metodologia prospectiva o longitudinal, distingim tres escenaris consecutius en el marc d'exposicions a l'aula preparades per grups d'alumnes:

- En el primer escenari, hi mostrem la gènesi de les problemàtiques dels subjectes. Si ens és possible, des de la generació dels avis, tan determinants en les crisis familiars, com també els entorns veïnals i escolars pròxims.
- En el segon, s'hi realitza l'estudi de la crisi o desadaptació personal, en quin moment de la vida es produeix i quins en són els fets rellevants. Michel Manciaux (2003), a *La resiliència: resistir y rehacerse*, sosté que els principis científics de base són bastant abstractes i generalitzats i que han d'interpretar-se mitjançant la inspiració del bon professional a la situació que es descriu en cada cas.
- Per últim, s'observen els recursos en els quals es basarà per fer de la seva vida una desadaptació diferenciada crònica, o les actituds amb les quals buscarà positivament mecanismes institucionals, terapèutics o sentimentals per reconstruir una forma personal de reintegració social.

Despertar la convicció que és possible superar traumes i lluitar per una vida digna són les pautes que permeten orientar un treball socioeducatiu basat en la resiliència. Des del punt de vista docent, la introducció d'aquest concepte en el marc d'aquesta assignatura ens ha permès realitzar una orientació pedagògica capaç de fomentar, en els futurs diplomats i llicenciats del camp social i educatiu, una dinàmica constructiva pròpia davant dels problemes de l'existència, però també davant dels reptes d'unes trajectòries professionals afectades massa sovint per la depressió i el pessimisme (Solé, 2006).

3.1.2. Proposta d'anàlisi de contingut

a) Primer escenari: gènesi de les problemàtiques

La divisió de la pel·lícula en tres parts diferenciades, seguint un plantejament narratiu lineal amb introducció, nus i desenllaç, facilita la identificació dels tres escenaris a partir dels quals seguim el nostre procediment analític. En la gènesi de les problemàtiques dels quatre protagonistes, podem abordar els aspectes següents:

— Factors subjectius. La formació de la personalitat dels adolescents L'adolescència com a eix temàtic i element problemàtic en la vida dels individus és el centre de preocupacions socials, assistencials i polítiques. L'adolescència, etapa de crisis i transformacions, s'inaugura amb la pubertat: el cos experimenta canvis radicals, mentre es creuen la sexualitat infantil i l'adulta. Aquests canvis, en les cultures tradicionals, estan simbolitzats amb rituals d'iniciació que faciliten als subjectes l'elaboració del passatge de l'estat infantil a l'estat adult. En la nostra cultura, aquests rituals han anat desapareixent progressivament i ens trobem que alguns subjectes intenten suplir aquest buit amb actes de transgressió que responen a la necessitat de concretar la separació del seu món infantil. En la nostra societat, que promou la satisfacció immediata i on les figures d'identificació són múltiples, aquesta separació adopta moltes vegades la forma d'actes extrems com ara addiccions, intents de suïcidi, violència,

accions delictives, etc. El cas que ens presenta la pel·lícula, quan els quatre nois decideixen fer una broma al venedor ambulant sense pensar en el perjudici que ocasionen a la víctima (treballador immigrant, pare de dos fills, jornades de treball llargues i pesades), més enllà de les conseqüències «accidentals» que acaben provocant, podríem dir que ens trobem davant d'una acció delictiva que forma part d'uns actes propis dels adolescents.

— Factors socioeducatius. Entorns familiars

La vida quotidiana d'una família va teixint el que serà la realitat social dels seus fills (Barudy i Dantagnan, 2005). La veu en *off* de Lorenzo quan presenta la realitat sociofamiliar dels nois que havien de créixer a Hell's Kitchen descriu situacions familiars desestructurades, on la violència domèstica era a l'ordre del dia. Hi apareix, fins i tot, una escena en què Lorenzo estava mirant la televisió i veia les manifestacions de les feministes en un context de revolta social i estudiantil de finals dels anys seixanta. Mentre les feministes reivindicaven la igualtat de gènere, a les seves llars calia suportar la violència d'uns marits que maltractaven les seves dones físicament i psicològicament. Aquells avenços —diu Lorenzo— no tenien res a veure amb ells, semblava com si succeïssin en un altre país.

Aquesta mena de situacions familiars són les pròpies de joves delinqüents provinents d'entorns marginals, mentre que, en els casos de nois i noies que no provenen d'aquests tipus d'entorns, la violència és substituïda per l'absència de les figures paternes (Morán, 2002). La família, per tant, no es converteix en la cèl·lula fonamental on es pot desenvolupar la socialització primària mentre la manca d'uns referents adults clars no facilita la vinculació dels joves amb l'ordre social on els ha tocat viure. És per això que quan els pares deixen de comprendre'ls i tallen tot tipus de comunicació, apareixen els amics insubstituïbles.

— Factors supraestructurals. El suburbi: efectes de lloc a Hell's Kitchen

La relació entre la formació de la personalitat individual i les formes d'expressar-la mitjançant els seus comportaments, com poden ser actes violents o solidaris, no és un procés subjectiu, sinó que —com assenyala Montero (1994)— depèn de certs fonaments supraestructurals.

Les situacions de desigualtat de poder i de control entre grups socials generen explicacions d'acord amb els grups dominants. Parlar de barri problemàtic —tal com ho fa Lorenzo quan diu que, als carrers de Hell's Kitchen, hi trobaven la seguretat i el seu refugi— és molt diferent de com ho fa el jutge que tanca els quatre nois al reformatori. El jutge verbalitza que les condemnes podrien haver estat més severes si no hagués mediat el pare Robert Carillo a favor d'ells, assegurant que eren bons nois. El jutge assumeix, per tant, el prejudici de les classes dominants enfront d'un barri difícil d'immigrants i no s'imagina que els nois poguessin créixer al marge dels comportaments violents i de la delinqüència.

L'espai físic urbà ens permet parlar del que Bourdieu (1999) anomenaria «efectes de lloc». «Hablar hoy de “suburbio problemático” o de “gueto”», escribia

Bourdieu (1999: 119), «es evocar casi automáticamente, no “realidades” —por otra parte, amplísimamente desconocidas por quienes hablan de ellas con mayor naturalidad—, sino fantasmas alimentados por experiencias emocionales suscitadas por palabras o imágenes más o menos descontroladas, como las que vehiculiza la prensa sensacionalista y la propaganda o el rumor políticos». La naturalització i familiarització d'aquest tipus de discursos, així com la necessitat de garantir un ordre social burocratitzat, desplaça la responsabilitat de les classes dominants pel que fa als contextos de la delinqüència, mentre s'aconsegueix assenyalar la víctima d'una representació social desigual com a culpable d'un delictes concret.

b) Segon escenari: efectes d'exclusió

Coincidint amb la segona part de la pel·lícula, des que el jutge dictamina la pena i els nois compleixen la condemna al reformatori, podem fer referència als aspectes següents:

— La pena

Quan la violència s'executa sobre una víctima accidentalment o deliberadament, tan important com la culpabilitat civil és el dany moral, irreparable en molts casos. Aquestes situacions en les quals es valoren múltiples causes i inesperats efectes abans del judici, fan que la resolució judicial sigui molt complexa. El jutge que ha de sancionar d'alguna manera una bretolada que accidentalment ha esdevingut una acció delictiva no es planteja els vertaders efectes d'una sentència de confinament. Una ideologia sociopolítica conservadora interpreta els fenòmens delictius com a accions degudes a les característiques personals de qui les realitza. La comunitat és una víctima d'aquestes accions sense recursos per defensar-se i, per tant, les sancions severes es converteixen en el millor mètode per recriminar les persones. En cap cas no es contemplen els efectes segregadors i estigmatitzadors dels centres d'internament, i no solament perquè, en el cas de la pel·lícula, els quatre nois són víctimes dels abusos dels guardes.

Aquesta posició davant del delictes es contraposa amb la d'aquells que parteixen d'una filosofia més humanista, pròpia de persones no autoritàries i amb un alt *locus de control* intern i d'ideologia política liberal, capaços de donar una explicació social de les accions delictives en atribuir-les a les condicions socials i econòmiques. No hi ha dubte que les diferències interpretatives entorn de l'etiologia dels delictes segons si s'al·leven a les característiques personals dels que els realitzen o a les condicions socials dels que els cometen, poden originar debats morals de primer ordre que no poden ser resolts exclusivament en l'àmbit de la justícia. Els futurs professionals de l'educació als quals dirigim aquest debat han d'entendre que el seu objecte de treball va més enllà de la sentència exemplar i que tenen l'obligació d'atendre, per tant, la reeducació del subjecte que ha delinquit.

— La institució

La Llar Wilkinson, entesa com a presó juvenil, és l'exemple del tractament penitenciari regit pel càstig i el sotmetiment exclusiu a un règim disciplinari

on no s'apliquen, de forma sistemàtica ni intel·ligent, programes de canvi ni de millora de les conductes dels interns. El comportament pervers dels guardes transforma el règim disciplinari en un règim de tortura i menyspreu per la condició humana. El cas pot ser exagerat, però només d'aquesta manera ens podem apropar a la veritat dels efectes d'exclusió que generen les institucions.

Hebe Tizio (2002) apunta que les institucions alberguen el malestar, en aquest cas, el malestar que generen aquells que són capaços de pertorbar l'ordre social, mentre expressen les formes mitjançant les quals s'intenta resoldre'l, sabent que aquestes generen nous problemes. En tot cas —ens diu—, es pot aspirar que, una vegada es resolgui un conflicte, n'aparegui un altre.

El pas de John, Tommy, Lorenzo i Michael per la Llar Wilkinson els va deixar una empremta indeleble. El mateix li va succeir al pare Robert Carillo, que va passar, com ells, pel reformatori quan era jove i parla de com ell va aconseguir sortir-se'n, però no el seu millor amic, a qui anava a veure a la presó setmanalment des de feia quinze anys. En efecte, les vides dels quatre nois es van trencar quan van entrar al reformatori. John i Tommy es convertiren en pinxos i crearien el seu propi grup en el West Side de Nova York. Cap dels dos no arribarien a complir els trenta-cinc anys. Lorenzo no aconseguiria cap treball estable fins després de la venjança en el judici per l'assassinat de Noux i només Michael arribaria a tenir una professió digna com a ajudant del fiscal del districte, que acabaria deixant després del mateix judici, per poder marxar lluny d'aquell barri i dels fantasmes del passat.

c) Tercer escenari: la reintegració social

El tercer escenari és l'apartat destinat a identificar les capacitats individuals que permeten que els que han viscut processos de desadaptació social puguin reconduir la seva vida, així com el moment per proposar recursos i mecanismes institucionals, terapèutics o sentimentals que permetin als individus desenvolupar alguna forma personal de rehabilitació social. En el cas de la pel·lícula, podríem fer referència a dos aspectes fonamentals:

— La resiliència

La breu descripció que Barry Levinson fa dels quatre nois ens dona algunes pistes sobre com poden acabar les seves històries de vida. John i Tommy són els menys madurs del grup, amb el caràcter més dèbil i els comportaments més gregaris. Després de l'experiència a la Llar Wilkinson, es converteixen en delinqüents comuns i aviat en assassins. Han acumulat tant d'odi que només saben relacionar-se a través de la violència. Les vexacions i els maltractaments patits els han traumatitzat de tal manera que només poden guarir les ferides mitjançant els comportaments antisocials. L'experiència al reformatori no ha pogut ser compresa ni elaborada, així que els traumes contaminen les seves relacions quan són adults, amb la qual cosa queda poc espai per «refer» la seva manera de ser al món.

La descripció de les carreres morals dels nens que han patit maltractaments o abusos sexuals ens ajuda a comprendre el procés en què es desenvolupen els

trastorns conductuals, afectius i de personalitat que aquestes víctimes presenten (Barudy, 1998). Molts d'aquests joves acaben presentant trastorns depressius crònics, comportaments sociopàtics i pertorbacions límit de la personalitat. Però hi ha uns altres nois que aconsegueixen refer les seves vides després d'haver patit experiències traumàtiques. Michael i Lorenzo en podrien ser un exemple. El primer perquè arribaria a convertir-se en advocat gràcies a la seva capacitat de resiliència. Durant les tortures al reformatori, és l'únic que manifesta la injustícia de què són víctimes, mentre que els altres no la comprenen. També és l'únic que busca la manera de venjar-se dins del mateix reformatori per sentir-se reparat. Pensem, per exemple, com capitaneja l'equip de futbol que ha d'enfrontar-se als guardes. També hauríem de destacar com intenta ajudar els seus amics perquè facin front al que estan patint a la Llar Wilkinson, quan els diu que només deixant de parlar sobre els abusos podran esborrar-los de les seves vides. Autors com Vaninstendael i Lecompte (2002) han demostrat que estratègies com ara la negació i la distància emocional, però també l'exploració interna, l'humor, la minimització, la creativitat, la moralitat i l'amor esdevenen bons mecanismes per desenvolupar les capacitats de resiliència dels individus.

Per últim, hem de fer referència també al cas de Lorenzo, el protagonista que ha sabut enfrontar-se als seus traumes en escriure sobre ells i fer-los sortir a la llum pública. Cal fer-ho per poder parlar del pare Robert Carillo, de qui en voldríem destacar el paper com a referent moral dels nois. El pare Carillo esdevé per a Lorenzo un vertader tutor de resiliència i ens mostra algunes de les capacitats que els professionals de l'educació que treballen amb infants i joves maltractats haurien d'aconseguir desenvolupar: la capacitat de vincular-se amb les persones oferint ambients emocionals afectuosos, la capacitat per facilitar converses (tal com li veiem fer mentre juga amb ells a la pista de bàsquet o en uns altres moments amb Lorenzo) i la capacitat d'escollir l'espai relacional adequat per intervenir (com ho fa, per exemple, quan avisa el padastre de Tommy que no el torni a maltractar després d'haver-lo enviat a l'hospital arran d'una pallissa).

Les capacitats dels propis individus, com també les que caldria desenvolupar des del punt de vista professional, ens permeten orientar sortides i plantejar intervencions capaces de restituir les ferides que hagin pogut abocar els individus cap a diferents formes de desadaptació i malestar.

— Noves formes d'intervenció en la delinqüència juvenil

Quan jutgem certs fets violents, basats en acusacions verídiques, hem d'entendre que els seus actors són fills d'unes circumstàncies vitals determinades per unes condicions sentimentals, educatives i laborals que massa sovint reprimen o anul·len una gran part del seu potencial expressiu (Fuentes i Beltrán, 1995).

Cal ser conscients que la justícia ha de compensar les víctimes concretes dels actes de violència. El procés penal és insubstituïble en l'ordenació de la vida civil, però pot ser interpretat des d'altres perspectives multifactorials, com ara l'aplicació de mesures penals diferenciades segons la justificació

remota dels mecanismes que han portat un subjecte a cometre qualsevol tipus d'agressió.

La Llei Orgànica 5/2000, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, ja recull mesures diferenciades, però nosaltres insistim en el marc d'una assignatura que ha d'abordar la «integració» d'aquells que han viscut processos de desadaptació social a través del delictes que, quan s'executin sentències o es portin a terme certes normes de disciplina familiar o escolar sobre la conducta violenta dels joves o les bandes, com és el cas que presenta la pel·lícula amb els futurs *sleepers*, els processos penals es realitzin per mitjà d'etapes successives. Tal com proposen Fuentes i Beltrán (1995), ens referim a:

- Penalització que restitueixi a les víctimes el dret de compensació: moral i material.
- El càstig en un medi obert substitueix les mancances implícites en les conductes violentes dels joves en formació.
- La pena es redimeix si la presa de consciència es realitza per mitjà de la solidaritat amb altres persones, fins i tot antagoniques.

En definitiva, es tracta de pensar, juntament amb els futurs professionals de l'educació social, propostes que donin lloc a teràpies compensatòries per fer front a un sistema punitiu que imposa vigilància, càstigs nous i aïllament a joves que també són víctimes de les contradiccions de la societat en què viuen.

3.2. «Sleepers». Una mirada des de la pedagogia social

3.2.1. Context de la proposta

En primer lloc, cal remarcar que qualsevol pel·lícula pot analitzar-se des de diverses perspectives o mirades, segons l'ensenyament, l'assignatura, els continguts específics del temari o, fins i tot, l'adscripció teòrica o la sensibilitat del professorat implicat, per no parlar dels aspectes contextuais i dinàmics associats al mateix grup classe (que, cal recordar, és diferent a cada curs). És a dir, en el moment d'elaborar la guia de treball d'una pel·lícula, hem de prendre consciència que aquesta sempre serà limitada i esbiaixada en funció de les variables abans assenyalades. En el nostre cas, la pel·lícula que proposem, *Sleepers*, forma part de les activitats que han de realitzar els estudiants de l'assignatura de Pedagogia Social, de caràcter obligatori i corresponent al tercer curs de l'ensenyament de Pedagogia. Per tant, d'entrada, ja hi ha tres elements que determinen la nostra proposta: l'ensenyament de Pedagogia, l'assignatura de Pedagogia Social i el fet que aquesta assignatura sigui de caràcter obligatori, ja que això darrer comporta un nombre elevat d'estudiants, al voltant del centenar.

Tornem ara, però, al context específic de la nostra assignatura. Així, entre les diverses activitats que els estudiants han de realitzar cada curs de forma obligatòria, hi ha el visionament de dues pel·lícules que després són comentades i analitzades en sessions grupals. En els darrers anys, no hi ha opció de tria

pel que fa als títols que cal treballar, és a dir, el professor escull dues pel·lícules que prèviament ha vist i de les quals ha elaborat, també amb anterioritat, una guia de treball. Algunes vegades hem utilitzat unes altres estratègies, com ara oferir una llista de pel·lícules, una de les quals és obligatòria per a tothom i l'altra l'escull cada estudiant en particular (aquesta opció presenta el valor afegit de la tria personal per part de l'estudiant, però també hi afegeix dificultats en el moment de fer-ne l'anàlisi i el comentari en grup, ja que hi ha una certa dispersió en els títols vistos i el temps disponible és limitat). Unes altres vegades també vàrem experimentar que els estudiants, en un debat obert amb tot el grup classe, decidissin quins eren els dos títols que volien treballar. Aquesta opció presentava l'avantatge de generar debat, però de vegades comportava un consum (o tal vegada inversió?) de temps notable i no sempre era possible arribar a nivells alts d'acord en el moment de fer-ne la tria. Per tant, en els darrers cursos, hem optat per l'opció més conservadora, però també més pràctica, la de facilitar nosaltres els dos títols que els estudiants hauran de visionar i de treballar.

Aquests títols es faciliten en el primer dia de classe, en el moment de presentar l'assignatura, i també consten en el dossier electrònic d'aquesta, en el qual també hi ha una guia de treball de les pel·lícules. Així mateix, abans de començar el curs, ja s'han concretat les dates en què tindran lloc les sessions de debat, dates que consten en el calendari del dossier i que es comuniquen oralment a l'inici del curs en el moment de fer la presentació de les activitats obligatòries de l'assignatura. En aquest sentit, hem de dir que cada pel·lícula té assignades dues sessions de treball, ja que, en tractar-se d'una matèria obligatòria amb un elevat nombre d'estudiants, considerem oportú dividir el grup classe en dos subgrups, de tal manera que les sessions de debat tenen un nombre més petit d'estudiants, aspecte que en facilita molt la participació.

En el nostre cas, i pel que fa a la pel·lícula *Sleepers*, l'anàlisi respon a la perspectiva del camp de coneixement de la Pedagogia Social. Pensem que els continguts del nostre temari són determinants pel que fa a l'hora de configurar la mirada que fem sobre *Sleepers*. El temari de l'assignatura consta de vuit apartats, dos dels quals es relacionen amb l'anàlisi dels processos de socialització i de les funcions socials i educatives de les agències de socialització principals (tema 2: «El procés de socialització» i tema 3: «Les agències de socialització»), tres temes desenvolupen el concepte i les accepcions d'educació social i els àmbits d'intervenció (tema 1: «Fonaments de l'educació social», tema 4: «Conceptes d'educació social i pedagogia social» i tema 7: «Sectors i àmbits d'intervenció de la pedagogia social»), i els altres tres temes tracten sobre «Els factors explicatius de l'actual expansió de l'educació social» (tema 5), «La pedagogia social en relació amb altres ciències afins» (tema 6) i «El futur de la pedagogia social» (tema 8).

Entenem que *Sleepers* ens permet treballar, principalment, continguts referents als cinc temes enumerats en primer lloc, és a dir, la socialització i les agències, el concepte i les accepcions d'educació social i els sectors, les àrees i els àmbits de l'educació social, així com uns altres aspectes no contemplats direc-

tament en el temari, però que poden relacionar-se de forma directa i intensa amb la pedagogia social, com és el cas de l'anàlisi institucional, de l'oportunitat i la proporcionalitat de les accions educatives, de l'evolució històrica de les institucions i de les pràctiques socioeducatives, etc.

A continuació, esbossarem algunes de les idees que formen part de la guia de treball, d'acord amb els apartats enumerats en el paràgraf anterior.

3.2.2. Anàlisi de contingut

En primer lloc, un dels aspectes del temari que queden més ben reflectits en la trama de la pel·lícula són els continguts referents al procés de socialització i a les seves agències principals. Així, la història relatada a *Sleepers* ens permet fer referència i *aprofundir el concepte de socialització*, en les seves modalitats i varietats, tot fent una mirada crítica a conceptes com ara normalitat, diversitat, etiquetatge, articulació social, etc. Un altre aspecte destacat és l'anàlisi de les diverses *agències de socialització*, en especial de les reflectides de forma més expressa en la pel·lícula, com és el cas de la família, el grup d'iguals, el carrer i el temps lliure. També podem parlar sobre com la intensitat i la significativitat d'aquestes agències poden variar segons diversos aspectes (per exemple: l'edat o la història personal), sobre l'absència d'agències que es pressuposa que són significatives (com seria el cas de l'escola) o sobre l'evolució històrica dels models, les funcions i l'impacte d'aquestes agències.

Uns altres dos aspectes que, per a nosaltres, són especialment interessants de destacar pel que fa a *Sleepers* és que els estudiants prenguin consciència que l'impacte de les agències pot ser positiu, però també negatiu i que, a vegades, l'absència d'una agència pot representar un impacte notable en la configuració i en el desenvolupament de la sociabilitat dels subjectes. En altres paraules, en el moment d'analitzar quines agències tenen un impacte més destacable, no sols hem de fixar-nos en aquelles que són visibles o en aquelles que exerceixen uns efectes que valorem positivament, també hem de tenir en compte aquelles que no són visibles, que no hi són quan haurien de ser-hi o que l'impacte que produeixen no és positiu.

En segon lloc, i d'acord amb els continguts del temari que nosaltres desenvolupem, *Sleepers* ens permet *treballar el concepte i les diverses accepcions d'educació social i de pedagogia social*, distingint entre els referents que serien aplicables a la primera part de la pel·lícula, dels que serien aplicables a la segona. Entenem que la història de *Sleepers* ens permet fer referència a les accepcions àmplia i restringida d'educació social, cadascuna de les quals queda reflectida i pot tenir sentit en un moment determinat de la pel·lícula. Això facilita que els estudiants comprenguin què volem dir quan afirmem que existeixen diverses maneres d'entendre l'educació social i que entenguin les aplicacions pràctiques d'aquestes accepcions conceptuals.

En tercer lloc, podem *treballar els sectors, les àrees i els àmbits de l'educació social*, ja que la història ens permet fer referència als conceptes de sector (tant des de la perspectiva de l'edat, com de l'existència de necessitats específiques)

i d'àrea institucional, així com també als àmbits específics d'intervenció, especialment pel que fa a l'animació sociocomunitària i a l'educació social especialitzada. Un altre aspecte destacable de la pel·lícula, al qual ja hem fet referència més amunt, quan hem parlat de la socialització, és que els diversos moments del film ens permeten analitzar diversos àmbits d'intervenció: l'animació sociocultural i les intervencions preventives i de promoció en la primera part, quan encara es tracta d'un grup d'infants que dediquen llargues estones del seu temps lliure al carrer, o l'educació social especialitzada i les intervencions individualitzades, a partir del moment que es troben reclosos en un centre de privació de llibertat.

Finalment, i pel que fa a temes que encara que no estiguin reflectits de manera directa en el temari, sí que es poden associar fàcilment amb l'àrea de coneixement de la pedagogia social, hi podem trobar, entre altres, l'anàlisi institucional del reformatori, la valoració de les pràctiques professionals, l'oportunitat i la proporcionalitat de les accions educatives o l'evolució històrica de les institucions i de les pràctiques socioeducatives.

Pel que fa a l'*anàlisi institucional del reformatori*, cal destacar que aquest representa un punt crític en la història de vida dels subjectes afectats, i que canvia radicalment la seva vida, ja que representa un punt d'inflexió a partir del qual les seves vides es veuran afectades (encara que de forma diversa). Aquest punt crític (els maltractaments i els abusos sexuals que pateixen els nois en el reformatori per part d'alguns guardes) marcarà les històries dels subjectes, encara que la forma de respondre-hi sigui diferent (com més endavant comentarem, tot fent referència al concepte de resiliència). En aquest sentit, és possible treballar els conceptes i l'anàlisi de *bones pràctiques i de responsabilitat professional, així com valorar les possibilitats i les limitacions de les pràctiques educatives* en funció de les característiques de l'àmbit d'intervenció i de les institucions concretes. Les situacions relatades a la pel·lícula també faciliten que els estudiants prenguin consciència de les dimensions de control social, però també de les possibilitats de transformació de tota acció i institució socioeducativa, tot i que, en aquesta pel·lícula, se'n destaquin els aspectes més negatius, de reproducció, control, repressió i abús d'aquestes pràctiques i institucions.

Un altre aspecte força interessant té relació amb l'*àmbit de la justícia*, més en concret, amb l'aplicació (o més aviat no aplicació) dels *principis d'oportunitat i de proporcionalitat de les mesures*. En aquest sentit, *Sleepers* ens permet analitzar la dialèctica entre mesures de privació de llibertat i mesures alternatives, així com els aspectes positius i negatius d'unes i altres. També ens permet valorar la viabilitat de les mesures alternatives segons la perspectiva de les característiques del subjecte, de la infracció comesa i dels recursos disponibles. Així, *Sleepers* ens permet insistir en la bondat de les mesures alternatives a la privació de llibertat, ja que la mesura de privació de llibertat aplicada a la pel·lícula no sols és negativa per les característiques específiques del centre de reclusió, sinó perquè es tracta d'una mesura no indicada si tenim en compte les característiques dels nois protagonistes de la pel·lícula.

Aquest aspecte ens permet fer referència a les diverses *lògiques que operen en els dispositius socials i educatius*. Així, en el cas concret de *Sleepers*, hi ha la lògica del sistema penal i judicial (que té en compte la gravetat del delicte comès), que es contraposa a la lògica educativa (que hauria de contemplar les característiques i les necessitats dels subjectes implicats). L'anàlisi de la contraposició d'aquestes lògiques ens hauria de fer prendre consciència de la complementarietat possible, encara que aquesta no es faci visible en la història relatada.

Uns altres temes que també es poden abordar són *l'evolució històrica de les institucions i de les pràctiques socioeducatives o el model de centre i les pràctiques «educatives»* que hi tenen lloc. Possiblement, també podem fer referència al concepte de bones pràctiques professionals, a l'existència de compromisos ètics i de codis deontològics professionals. En el cas de *Sleepers*, s'hi mostra alguna cosa més que males pràctiques professionals (maltractaments físics i psicològics, abusos sexuals...), fets que obliguen a parlar de comportaments criminals, més enllà de qualsevol valoració professional. De fet, no podríem parlar de pràctiques laborals. Ara bé, també cal analitzar el paper de la institució i la convivència (complicitat?) d'altres professionals.

En aquest sentit, podríem formular-nos la pregunta de si aquestes pràctiques serien possibles en l'actualitat i quins serien els mecanismes de control per tal de garantir una actitud professional adequada. Així mateix, cal fer prendre consciència als estudiants que, si bé els excessos mostrats a *Sleepers* són difícils d'imaginar en l'època actual, això no vol dir pas que no continuïn existint situacions concretes d'abusos o de maltractaments institucionals, així com també accions professionals que s'allunyen de les bones pràctiques. Aquest darrer tema permet obrir un debat sobre les alternatives i les estratègies que es poden adoptar davant d'una situació d'abusos, és a dir, què ha de fer i què pot fer el professional davant un context institucional o un exercici laboral d'abusos o maltractaments.

Finalment, pensem que la història de *Sleepers* és excel·lent per referir-nos al *concepte de resiliència* i a la seva aplicació al camp socioeducatiu. Entenem que és important que els estudiants prenguin consciència del valor dels aspectes positius i de les potencialitats que tota persona té, al mateix temps que és necessari que aprenguin a visualitzar i a analitzar correctament els factors protectors i de benestar, com també a prendre consciència de com una mateixa situació traumàtica pot no afectar de la mateixa manera tots els subjectes implicats, ja que aquests responen de maneres diverses segons variables associades a la història personal, als vincles afectius i a les xarxes de què disposen de relació i suport o a característiques psicològiques específiques.

No volem acabar sense explicitar de nou que la proposta que fem obeeix a una mirada parcial i esbiaixada en funció d'un ensenyament (Pedagogia) i d'una assignatura (Pedagogia Social), d'uns continguts específics pel que fa al temari, que, en part, responen als nostres interessos personals i professionals i que la dinàmica del grup classe també condiciona el debat i els aspectes que tenen més rellevància o protagonisme. Els grups classe són dinàmics, vius, canviant curs rere curs..., i això representa un conjunt de possibilitats que cal

saber aprofitar. És a dir, triem les pel·lícules en funció d'uns continguts i nosaltres, com a professors, pensem que una pel·lícula determinada ens permet treballar uns aspectes concrets del temari i fer-ho des d'unes perspectives i unes aplicacions concretes, però al final és el grup classe qui determina quins aspectes són més rellevants, al mateix temps que gairebé sempre hi afegeix una nova mirada que nosaltres no havíem ni tan sols imaginat.

3.3. El grup i la institució a «Sleepers». Una mirada des de la psicologia dels grups i de les organitzacions

3.3.1. Context de la proposta

Seguidament, presentarem el tercer context formatiu des del qual fem una aproximació a la pel·lícula *Sleepers*.

L'assignatura Psicologia dels Grups i de les Organitzacions és una matèria troncal del primer curs de la diplomatura d'Educació Social que la Facultat d'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) ha programat per al primer semestre de l'any acadèmic. Això vol dir diverses coses:

- És una matèria que el ministeri competent en matèria d'educació superior considera bàsica i necessària per a la formació inicial dels futurs educadors socials.
- Que l'han de cursar tots els alumnes de l'Estat espanyol que vulguin titular-se en aquesta diplomatura. Per tant, té caràcter obligatori.
- Que els estudiants de la UAB la realitzen en el seu primer període d'estada a la Universitat, en els primers moments de contacte amb la institució universitària.
- Que alguns estudiants provinents de cicles formatius no l'han de realitzar, perquè la tenen convalidada per algunes de les matèries fetes en el grau superior de la seva formació professional anterior.

El nombre d'estudiants matriculats cada curs en aquesta assignatura està entre 80 i 100, perquè el grup d'incorporació anual és de 80, als quals cal afegir-hi els estudiants no presentats en edicions anteriors. La responsabilitat formativa de l'assignatura és d'un sol professor, tant pel que es refereix als crèdits teòrics (4) com als pràctics (2).

La proposta metodològica de l'assignatura planteja un recorregut per l'anàlisi del treball individual, de petit grup, de grup mitjà i de gran grup. El nombre d'estudiants participants permet que hi hagi aquest ventall ampli.

La proposició de treball al voltant del cinema queda concretada en l'èmfasi d'anàlisi del grup petit (entre 8 i 10 estudiants). Els alumnes saben, abans de principi de curs, que el treball de petit grup consistirà a triar una pel·lícula la trama dramàtica de la qual tracti sobre la descripció d'un centre educatiu (preferentment d'educació no formal) o d'un grup de persones integrat en un programa d'intervenció d'educació social de les característiques que treballa l'assignatura; que caldrà realitzar una anàlisi del grup o de l'organització descrit a l'obra, i que caldrà tenir el vistiplau del professor tutor sobre l'obra

triada i que no haurà de ser una que ja faci un altre petit grup de treball a l'aula. També saben que caldrà presentar un exemplar del film en suport vídeo VHS o DVD, juntament amb l'anàlisi realitzada.

Amb això estem dient que *Sleepers* és una de les possibles pel·lícules que un dels petits grups de treball pot triar per realitzar la seva tasca d'anàlisi. De fet, ha estat triada dues vegades en els sis cursos durant els quals hem desenvolupat l'activitat.

Seguim amb la tasca de descriure la nostra mirada. Els estudiants també tenen uns criteris d'avaluació de l'activitat que els coneixen des de principi de curs, que apliquen de manera autoavaluativa al seu treball i que són:

1. Aprofundiment de l'anàlisi realitzada pels estudiants: 0/1/2.
2. Rigorositat en el tractament dels continguts de la matèria: 0/0,5/1.
3. Varietat de fonts d'informació utilitzades: 0/0,5/1.
4. Creativitat en les propostes realitzades: 0/1/2.
5. Propostes d'innovació en l'anàlisi de grups i organitzacions: 0/0,5/1.
6. Comentari personal de cada integrant del grup: 0/1/2.
7. Coincidència amb la valoració del professor: 0/0,5/1.

Les temàtiques abordades en la matèria també formen part del programa publicat a la pàgina electrònica de la facultat, amb la qual cosa els estudiants coneixen de primera mà quins són els tòpics que també hauria d'abordar el treball del grup petit. Està clar que cada pel·lícula no els aborda tots, ni tampoc hi ha una pel·lícula per a cada apartat temàtic. El cinema tracta la realitat des de la mirada del guionista, del director i de tot l'equip tècnic i artístic que participa en la creació de cada film. Aquesta és una de les virtuts del cinema com a recurs didàctic: la seva visió polièdrica i holística. Nosaltres, com a professors universitaris, tenim l'encàrrec de tractar uns continguts i, en aquest cas, així els concretem:

1. El comportament organitzacional. L'organització com a estructura. Els nivells d'anàlisi. L'aspecte formal i l'aspecte informal.
2. La persona en l'organització: percepció, motivació, actituds i valors.
3. El grup en l'organització.
  - 3.1. La psicologia social i la dinàmica de grup, els seus inicis: context sociològic i primers experiments.
  - 3.2. Característiques del funcionament grupal. Les àrees afectives i orientades a la tasca. El model de desenvolupament seqüencial dels petits grups. El desenvolupament personal mitjançant el grup. La comunicació intragrupal i intergrupala. La funció observadora dins del petit grup. Concepte de retroalimentació.
  - 3.3. Corrents teòrics, principals autors i aportacions: el corrent experimental, l'anàlisi de les interaccions, l'aportació psicoanalítica i la psicologia humanística.
  - 3.4. Principals fenòmens grups: lideratge, poder i influència social; conformisme i obediència; boc expiatori; etc.
4. L'organització: política de recursos humans i cultura organitzacional.

Per finalitzar aquesta descripció contextual, volem referir-nos a dos temes que considerem de tractament contemporani preferent.

D'una banda, al suport cibernètic que el campus virtual de la UAB (CV-UAB) ens permet oferir als estudiants per desenvolupar l'assignatura. Des del primer moment que ens fem càrrec de la docència d'aquesta matèria, hem fet servir el CV-UAB per poder posar a l'abast dels estudiants tots aquells recursos que, tant de manera individual com grupal, necessiten per portar a bon terme el seu procés d'aprenentatge.

El CV-UAB de l'assignatura utilitza els recursos de: calendari de l'assignatura; programa de l'assignatura; textos lliurats pel professor a l'aula; eines per treballar l'assignatura de caràcter individual, de grup petit i de grup mitjà; referències bibliogràfiques de lectura obligatòria; enllaços relacionats amb el programa de l'assignatura i «l'estrella del CV-UAB» de Psicologia dels Grups i de les Organitzacions: el fòrum permanent, que permet que els estudiants i el professor segueixin comentant tot allò que va passant en els diferents espais reals del treball formatiu.

L'altre aspecte amb el qual volem tancar aquest apartat són les capacitats que el desenvolupament de la matèria intenta que adquireixi l'estudiant. Són les següents:

1. Adquisició i maneig dels conceptes d'organització, grup social i grup educatiu des de la dimensió psicosocial.
2. Identificació i anàlisi dels elements de la dinàmica grupal en les organitzacions: característiques i fenòmens.
3. Introducció de criteris bàsics d'intervenció educativa en l'organització de grups.
4. Observació sistemàtica de la realitat grupal i de la reflexió de la pròpia acció.
5. Treball en equip.
6. Participació individual en un gran grup.

3.3.2. Proposta d'anàlisi de contingut

En el nostre cas, l'elaboració del treball d'anàlisi de la pel·lícula triada es realitza en petit grup, i és en aquest context d'aprenentatge en el qual s'inicia i s'acaba la tasca. No hi ha cap presentació a la resta de companys del grup gran i, per tant, no hi ha la possibilitat de fer-ne cap contrast amb altres grups o amb altres estudiants. El que realitza el grup petit és una anàlisi del seu propi procés de treball, en tant que equip d'estudiants que realitzen una tasca plegats i una autoavaluació a partir dels criteris presentats a començament de curs.

No volem deixar de referir-nos a la potencialitat de l'obra de què estem parlant pel que fa a l'assignatura des de la qual la treballem.

Les tres parts diferenciades que corresponen al clàssic plantejament narratiu d'introducció, nus i desenllaç, corresponen a tres marcs psicosocials clarament identificables pels estudiants de Psicologia dels Grups i de les Organitzacions. A saber:

- Primer escenari: la construcció de la identitat individual i social a partir de la interacció psicosocial amb els primers entorns viscuts (protagonitzats): família i barri (comunitat). La família com a primer grup petit en el qual som protagonistes i la comunitat com el primer grup gran en què podem socialitzar-nos. La persona i el grup petit.
- Segon escenari: les institucions socioeducatives com a context psicosocial organitzat on poden revisar-se i transformar-se les identitats individual i social. Les dimensions organitzacionals formals i informals de les institucions de cura i tractament psicosocial. La professionalitat en aquests contextos. La persona i la institució.
- Tercer escenari: els marcs d'intervenció socioeducativa per als professionals de l'educació social. Potencialitats individuals i col·lectives del desenvolupament psicosocial. Àmbits i límits de la intervenció professional en aquests contextos grupals i socials. La persona i la societat.

Les aportacions dels companys que m'han precedit en la descripció de les seves mirades ja han tractat, d'una manera o altra, alguns aspectes referits al contingut igualment vàlids per a la nostra perspectiva i, per aquest motiu, no m'hi voldria detenir.

Volem finalitzar la nostra aportació compartint, amb el lector d'aquest text, una eina que utilitzem en l'aprofitament del cinema com a eina didàctica per a l'ensenyament-aprenentatge d'aspectes relacionats amb l'educació i, més concretament, de l'assignatura de la qual tractem aquí. És una fitxa que cada estudiant de l'assignatura utilitza de manera individual en l'anàlisi crítica de la pel·lícula obligatòria de curs, que el darrer any acadèmic va ser Italiensk for begyndere (Italià per a principiants), dirigida per Lone Scherfig (2000), Dinamarca. La fitxa proposada pel professor no ha de recollir els aspectes següents:

- Un resum breu de la pel·lícula.
- Un esquema de l'argument de la pel·lícula.
- Un parafraseig literari de la pel·lícula.
- Una opinió personal sobre la pel·lícula.

I, per contra, ha d'incloure:

- Una pàgina d'*identificació* de l'estudiant (noms, cognoms, titulació, assignatura, professor i curs) i de la pel·lícula (títol original, títol a l'Estat espanyol, director, any, país).
- Un apartat que descrigui les escenes, els relats, etc. inclosos a la pel·lícula que estiguin *directament* relacionats amb el temari de continguts de l'assignatura.
- Un apartat que especifiqui les *idees més noves* (des del coneixement individual en relació amb l'assignatura estudiada) que l'estudiant hagi pogut trobar al llarg del visionament de la pel·lícula.
- Un apartat que especifiqui les *idees més reiteratives* (des de l'estructura i el contingut de la pel·lícula i en relació amb l'assignatura estudiada) que l'estudiant hagi pogut descobrir durant el visionament de la pel·lícula.

- Un apartat per descriure l'escena o les escenes que l'estudiant considera un *punt d'inflexió* en el desenvolupament de la narració de la pel·lícula, on la història «canvia» el seu decurs i en què les explicacions de la psicologia dels grups i/o de les organitzacions poden evidenciar-se de manera fefaent.

Bibliografia

- ANZIEU, Didier; YVES, Martin J. (2004). *La dinámica de los grupos pequeños*. Buenos Aires: Biblioteca Nueva.
- BARUDY, Jorge (1998). *El dolor invisible de la infancia*. Barcelona: Paidós-Ibérica.
- BARUDY, Jorge; DANTAGNAN, Maryorie (2005). *Los buenos tratos a la infancia. Parentalidad, apego y resiliencia*. Barcelona: Gedisa.
- BOURDIEU, Pierre (1995). *Contrafuegos. Reflexiones para servir a la resistencia contra la invasión neoliberal*. Barcelona: Anagrama. Col·lecció Argumentos.
- BOURDIEU, Pierre (1999). «Efectos de lugar». A: BOURDIEU, Pierre (dir.). *La miseria del mundo*. Madrid: Akal, p. 119-132.
- BUCAY, Jorge (2003). *El camino del encuentro*. Barcelona: Grijalbo.
- CYRULNIK, Boris (2002). *Los patitos feos. La resiliencia: una infancia infeliz no determina la vida*. Barcelona: Gedisa.
- FUENTES, Enrique; BELTRÁN, José M. (1995). «Violencia y rebelión juveniles. Sobre la educación y la prevención». *Universitas Tarraconensis: Revista de Ciències de l'Educació*. Departament de Pedagogia. Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, p. 79-97.
- GOLEMAN, Daniel (1996). *Inteligencia emocional*. 4a. ed. Barcelona: Kairós.
- GÓMEZ SERRA, Miquel (2003). «Aproximación conceptual a los sectores y ámbitos de intervención de la educación social». *Revista de Pedagogía Social*. València: núm. 10, segona època, p. 233-251.
- GÓMEZ, Miquel; RIPOLLÉS, Enric (2006). «Cinema i educació (social). Potencialitats i ús del cinema com a instrument docent facilitador dels processos d'autoaprenentatge dels estudiants». A: *1es Jornades de professorat universitari d'Educació Social. Recerca, innovació docent i integració a l'espai europeu, 27 i 28 de juny*. Universitat de Barcelona. ISBN: 84-611-1240-1. En format digital PDF-CD Rom.
- KOHAN, Silvia Adela (2005). *Biblioterapia y cinetarapia: resuelve tu vida libro a libro, película a película*. Barcelona. Nuevas Ediciones de Bolsillo.
- LAPASSEAU, Georges (1999). *Grupos, organizaciones e instituciones*. Barcelona: Gedisa.
- MANCIAUX, Michel (comp.) (2003). *La resiliencia. Resistir y rehacerse*. Barcelona: Gedisa.
- MEIRIEU, Philippe (1998). *Frankenstein educador*. Barcelona: Laertes.
- MONTERO, M. (1994). *Construcción y crítica de la psicología social. Una mirada dentro de la caja negra, la construcción psicológica de la ideología*. Barcelona: Antrophos.
- MORÁN VEGA, José A. (2002). *Delincuencia juvenil en la clase media*. Barcelona: PPU.
- SOLÉ BLANCH, Jordi (2006). «La màgia dels termes: resiliència i pedagogia». A: *1es Jornades de professorat universitari d'Educació Social. Recerca, innovació docent i integració a l'espai europeu, 27 i 28 de juny*. Universitat de Barcelona. ISBN: 84-611-1240-1. En format digital PDF-CD Rom.

- TIZIO, Hebe (2002). «Sobre las instituciones». A: NÚÑEZ, Violeta (coord.). *La educación en tiempos de incertidumbre: las apuestas de la Pedagogía Social*. Barcelona: Gedisa, p. 195-212.
- TRILLA BERNET, Jaume (2000). «El universo de la educación social». A: ROMANS, M.; PETRUS, A.; TRILLA, J. *De profesión educador(a) social*. Barcelona: Paidós, p. 13-59.
- VANISTENDAEL, Stefan; LECOMPTE, Jacques (2002). *La felicidad es posible. Despertar en niños maltratados la confianza en sí mismos: construir la resiliencia*. Barcelona: Gedisa.